

Bedřich Mendl

Bedřich Mendl se narodil 29. srpna 1892 v Břežanech u Českého Brodu. Pocházel z německy mluvící zámožné židovské rodiny. Jako jediný z rodiny se rozhodl pro asimilaci s jazykově českým prostředím. V roce 1903 se rodina přestěhovala do Prahy, kde navštěvoval státní vyšší gymnasium v Žitné ulici. V letech 1911-1915 studoval dějepis a zeměpis na filosofické fakultě pražské české univerzity. Kromě toho absolvoval mezi lety 1912-1913 roční studium na filosofické fakultě vídeňské univerzity (Institut für österreichische Geschichtsforschung u O. Redlicha). Od roku 1916 vyučoval dějepis a zeměpis na obchodní akademii v Hořicích, zároveň působil jako kustod ve zdejším muzeu a seznamoval se se zdejšími prameny k agrárním dějinám. V lednu 1917 se oženil s historičkou Eleonorou Mráčkovou (společně vydali roku 1919 český překlad dopisů Fridricha Falckého královně Alžbětě *Ze zimního království*). Roku 1920 se s rodinou opět přestěhoval do Prahy, kde se stal jednou z důležitých postav historického výzkumu.

Od roku 1916 spolupracoval na vydávání edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, která se stala hlavní náplní jeho činnosti v Československém státním historickém ústavu vydavatelském (od roku 1933 byl jeho ředitelem). V rámci Regest se Mendl zaměřoval na dobu Karla IV., a to konkrétně na léta 1355-1363. Z řady jeho dalších edic je třeba připomenout *Listy královny Kunhuty králi Přemyslovi* (1928) a zejména pro sociální a hospodářské dějiny průkopnickou edici *Knihy počtů města Brna z let 1343-1365* (1935). Již od roku 1921 byl ministerstvem školství pověřován též metodickou kontrolou archivů a hospodářských registratur různých velkostatků a v roce 1921 pro ně vypracoval obecné zásady pro ochranu písemných památek a péči o městské archivy. Jako editor a historik podnikl řadu výzkumných cest po zahraničních i domácích archivech, o nichž informoval na stránkách Časopisu archivní školy. Když byl v roce 1932 založen Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce (nyní Archiv Národního technického muzea), stanul v jeho čele jakožto jeho tajemník a v této funkci setrval až do roku 1939. Na prvním sjezdu československých historiků 1937 byl pověřen výkladem o organizaci domácích vědeckých ústavů na poli historické vědy a ve svém výkladu se snažil čelit dobovým radikálním a technokratickým útokům.

I když se Mendl nevyhýbal ani tématům z politických dějin (české stavovské povstání 1618-1620), jeho doménou se staly především dějiny měst. Jeho práce byly opřeny o dobrou znalost nových proudů v zahraničním bádání, o nichž informoval i účastníky prvního sjezdu československých profesorů filosofie, filologie a historie v roce 1929. Ve svém chápání vývoje měst dával přednost před stupňovitým modelem německého národohospodáře K. Büchera strukturálnímu

pojetí francouzských autorů H. Sée a zejména H. Pirenna. Mendl podrobil analýze i městské cechovní zřízení a tzv. norimberské právo českých měst a velkou pozornost věnoval i numismatickým otázkám a těžbě stříbra ve středověkých Čechách. Neomezoval se však jen na středověký vývoj, zabýval se agrárními dějinami 18. a první poloviny 19. století zejména s ohledem na tzv. raabizaci a věnoval se i hospodářským předpokladům a souvislostem českého národního obrození. Široký časový rámec, jemuž se věnoval, jej předurčoval k syntetickým dílům, z nichž největší význam má dílo *Hospodářský vývoj Evropy* (1931). Roku 1934 byl jmenován mimořádným profesorem obecných hospodářských a sociálních dějin na filosofické fakultě UK (vůbec první profesor pro tento obor) a ředitelem oddělení pro hospodářské dějiny tamního historického semináře. V roce 1937 se k němu jako ke svému inspiračnímu zdroji přihlásili jeho marxisticky orientovaní žáci v rámci tzv. Historické skupiny kolem časopisu *Dějiny a přítomnost*, on se však od nich i od marxismu jako takového distancoval.

Jako významný historik se stal Mendl autorem řady popularizačních prací určených široké veřejnosti a byl přizván i jako spoluautor do syntetického projektu J. Šusty *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku* – zde Mendl zpracoval pasáže o hospodářském vývoji v antice (díl II, 1936), v raném a vrcholném středověku (nedokončená studie do IV. dílu), v raném novověku (díl V, 1938) a v období vznikání moderní Evropy 1650-1789 (díl VI, 1939). Účastnil se řadou biografických hesel o významných technících a objevitelích i projektu *Tvůrcové dějin* a pojednáním o významu českého stříbra v minulosti přispěl do historického sborníku vydávaného s národně povzbuzovacím podtextem *Co daly naše země Evropě a lidstvu* (1939). Byl členem a častým činovníkem řady historických společností domácích (Historický klub, Historický spolek, Československá historická společnost, Společnost pro dějiny židů v Československé republice) i zahraničních (mj. Commission pour l'étude des grandes voyages et des grandes découvertes při pařížském Comité international des sciences historiques, francouzská Société d'histoire du droit) a byl členem oficiální české delegace na 7. a 8. mezinárodním kongresu historické vědy ve Varšavě (1933) a Curychu (1938).

Na rostoucí protizidovský tlak reagoval Mendl už v listopadu 1938, kdy rezignoval na funkci tajemníka Československé historické společnosti. V únoru 1939 byl zbaven místa ředitele Státního historického ústavu a musel opustit profesorský sbor UK. V roce 1940 mohl publikovat vědecké statě už jen pod jménem své manželky a byl definitivně zproštěn služby a pensionován. Téhož roku Historický ústav požádal ministerstvo školství, aby byl Mendl úplně nebo alespoň částečně vyňat z arizačních nařízení a mohl nadále pokračovat v práci na Regestech. Sám Mendl však pro sebe vyhodnotil svou situaci jako bezvýchodnou a rozhodl se proto spáchat sebevraždu. Zemřel 28. srpna 1940. V roce 1945 jej ministerstvo školství a UK se zpětnou platností rehabilitovaly jako universitního profesora. Roku 1947 byl na návrh F. M. Bartoše jmenován

členem I. třídy ČAVU *in memoriam*.

Seznam pramenů:

Bedřich Mendl. 2007. *E-dejiny.cz* [online]. [cit. 27. 3. 2012]. Dostupné na

<http://www.edejiny.cz/mendl-bedrich/>

Bedřich Mendl. 2007. *Zmizelé elity* [online]. [cit. 27. 3. 2012]. Dostupné na

http://www.zmizele-elity.usd.cas.cz/files/pdf/MENDL_Bedrich.pdf

Bedřich Mendl: VÝVOJ ŘEMESEL A OBCHODU V MĚSTECH PRAŽSKÝCH

Vydal Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, Praha 1947

Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských je jedním z posledních děl českého historika Bedřicha Mendla. Zabýval se především dějinami měst a hospodářskými dějinami, tato kniha spojuje oba jeho zájmy. Vydání svého díla se ale bohužel nedomohl, do tisku se dostalo až sedm let po jeho smrti. Na dokončení práce se podílela i jeho žena Eleonora, která, jak píše v předmluvě: „*nalezla ji skoro úplně hotovou až na nepatrné mezery v textu a poslední kapitolu,*“ a jeho spolupracovník z Archivu dějin průmyslu, obchodu a technické práce, PhDr. Jan Klepl, CSc.

Kniha je rozdělena do osmi kapitol, každá z nich se věnuje jiné historické době, od 10. století až k roku 1914. První kapitola se zaměřuje na období od 10. do 12. století. Autor nám nejprve vysvětluje, co vlastně znamená pojem „město“. Z hospodářského hlediska se jedná o poměrně velkou osadu, kde lidé získávají značnou část svých potřeb výměnou, nikoliv z vlastního hospodářství. Nedílnou součástí města je tedy trh. Dále se zde zmiňuje o cestě Ibrahima ibn Jakuba z 2. poloviny 10. století, který již tehdy líčí Prahu jako největší centrum obchodu v zemi. V Praze se v té době ještě prodávali otroci, ale také se zde objevují první mince. A i když ibn Jakub píše pouze o obchodnících, kteří přicházeli do města, lze dospět k závěru, že i místní obyvatelé se účastnili obchodu a že i některé výrobky byly původem z Prahy či okolí. Důvodem, proč se z Prahy stalo významné středisko již v tak časně době, je, že se zde sbíhaly obchodní trasy, nacházely se zde výhodné brody a obchodníci zde byli pod ochranou panovníkova hradu. Z počátku 12. století pochází zpráva, že se každou sobotu konají trhy. Autor usuzuje, že se jednalo o jiné místo, než výše zmíněné, a že na tomto trhu probíhala domácí výměna, neboť cizí kupci nemohli přijíždět každý den. Uvádí zde i soupis zboží, které bylo patrně hlavními položkami obchodu, jedná se o ryby, med, víno, zvířata, kůže, chmel, vosk, štíty, plátna a zvláštní význam měla sukna. Nakonec se v této kapitole zabývá změnou národnostního složení cizích kupců. Zatímco ibn Jakub pojednává

o kupcích z východu, tito ve 12. století mizí (zůstávají pouze Židé), naopak se v Praze usazují privilegovaní Němci a „Románi“ (Italové a Valoni). Důvodem této změny jsou změny v obchodních stycích, kdy přestává styk s východem a naopak navázání kontaktů se západo- a jihoevropským obchodem.

Druhá kapitola popisuje období lucemburské vlády. V první části kapitoly autor vyjmenovává a uvádí důvody udělování důležitých privilegií jak pražským obchodníkům v zahraničí, tak cizím kupcům v Praze. Například za vlády krále Jana obdrželi pražští kupci od císaře Ludvíka Bavora privilegium, které je osvobozovalo od cel v celé Svaté říši římské, císař Karel IV. udělil v Praze výsady Benátčanům, aby místo po Rýnu projížděli do Flander přes Prahu nebo jak král Václav IV. přikázal, že zboží z okolních zemí muselo být dovezeno do Prahy a tam teprve prodáno. Ve druhé části se čtenář dozvídá, že v této době dochází k rozmachu hospodářského života a vznikají tak specializované trhy na různých místech Starého Města, Malé Strany i Nového Města. Autor také konstatuje, že v době pozdního středověku se z Prahy stává spotřební místo, neboť nejsou známy zprávy o vývozu zboží, naopak je mnoho zmínek o dovozu. To souvisí s tím, že se město stalo centrem Svaté říše. Na konec této kapitoly ještě autor přidal zprávu o tom, jak se císař Karel přičinil o pěstování vína v okolí Prahy.

Třetí kapitola se také zabývá dobou lucemburskou a pokračuje až k 15. století. Je zde ale pojednáno o chudších obyvatelích města, řemeslnících. Počátkem 14. století se řemeslníci začínali sdružovat do dobrovolných bratrstev, později do cechů. Cechy byly pod dohledem městské správy, která dbala na kvalitu práce a proto prováděla kontroly jakosti. Po skončení husitských válek došlo k úpadku odchodu, protože se Českým zemím kupci vyhýbali. Jiří z Poděbrad si tuto krizi uvědomoval, a tak se snažil do města přilákat nové obchodníky. Jeho snahy ale neměly valný úspěch, proto byl úbytek obchodu nahrazen řemesly, čímž vzrostlo postavení řemeslníků, dostalo se vyslyšení některých jejich požadavků a byl dovršen vývoj cechů.

Ve čtvrté kapitole se dostáváme do doby od nástupu Habsburků až k císaři Rudolfovi. V této době vznikaly nové instituce, pošta a knihtiskárny, které byly dokladem hospodářského pokroku. S tím souvisel i vznik papíren. Jednalo se o první manufaktury, i když převahu měly stále cechy. Ferdinand I. se snažil cechům zrušit autonomii, a tak už jejich úkolem nebylo snažit se zlepšit postavení řemeslníků, nýbrž dohlížet na dodržování nařízení. Aby se mohl tovaryš stát mistrem, musel zaplatit vysokou sumu, proto se zvětšovaly sociální rozdíly (mistrem se mohl stát jen bohatý a chudí byli odsouzeni k doživotnímu tovaryšství) a docházelo k dalšímu přílivu cizinců.

Pátá kapitola pojednává o době pobělohorské a je dovedena až k panování Marie Terezie. Po bitvě na Bílé hoře odešlo do exilu mnoho lidí, mezi nimi i cechmíštri a kupci. Navíc byl císařský dvůr přestěhován do Vídně. To samozřejmě rozvoji Prahy neprospělo. Přesto ale byly Čechy nejbohatší zemí Rakouska, stavěly se paláce a uvažovalo se i o propojení Vltavy s Dunajem.

Vyhnáním evangelíků a tím, že katolíci měli problémy s cestováním do evangelických zemí se do popředí obchodu a řemesel dostali Židé. Ti tvořili konkurenci cechům. Za Karla VI. došlo k dalšímu omezení cechů a nedlouho po nich i Židů. Marie Terezie dokonce v roce 1745 Židy z Prahy vyhnala. Avšak již po třech letech samy cechy poznaly, že Židé v Praze chybí, a byl jim povolen návrat. Josef II. poté zrušil cech řezníků, zrušením nevolnictví přicházeli do města venkované a začaly se budovat první továrny.

Šestá kapitola se zabývá první polovinou 19. století. Začínaly se rozvíjet továrny, jako první byly zakládány kartounky. Důležitý post v zakládání a financování továren měli Židé. Protože na území Prahy již nebylo místo, rozvíjely se nové osady Karlín a Smíchov. Od dvacátých let se ke zrychlení a zdokonalení výroby používaly parní stroje z ciziny, roku 1833 byla založena strojírna i v Karlíně. V tomto období mají počátek i jiná průmyslová odvětví, některé výrobky byly vyváženy do celého světa. Roku 1824 byla založena Česká spořitelna a od roku 1828 se začalo s výstavbou první pražské železnice. Ve třicátých a čtyřicátých letech byly do kartounek zaváděny dokonalejší stroje, docházelo k snížení mezd a k propouštění dělníků. V roce 1844 propukly první dělnické bouře. Roku 1848 vypukly nové protesty, došlo k snížení cen potravin a na tři dny k zastavení strojů. Situace dělníků se ale nezlepšila. V této kapitole se autor také zmiňuje o první průmyslové výstavě v roce 1791, která byla uspořádána, aby ukázala kvalitu české výroby.

Předposlední kapitola sleduje období 50. až 80. let 19. století. V roce 1859 došlo ke zrušení cechů a svoboda podnikání byla rozšířena na většinu živností. Tímto ale počet živnostníků stoupl a byly zavedeny průkazy způsobilosti. Roku 1863 bylo Vojtěchem Náprstkem založeno průmyslové muzeum. V tomto období se v Čechách rozšířilo budování železnic, v Praze potom vznikaly nové továrny na výrobu cukrovarnických, pivovarnických či lihovarnických strojů. V roce 1873 postihla Rakousko hospodářská krize a začaly se projevovat revoluční nálady, v 80. letech došlo k sociálním reformám. Od 60. let je patrný rozvoj bank, pojišťoven, burzy (v držení Němců) nebo akciových společností, avšak mnoho těchto podniků nemělo dlouhého trvání. Roku 1891 se konala jubilejní výstava, pro odpor Němců pouze česká. Na ní byla uvedena Křížíkova fontána nebo postavena rozhledna na Petříně.

Osmá, poslední kapitola popisuje vývoj v posledním desetiletí 19. století až k roku 1914. Na počátku se autor zmiňuje o dalších pražských výstavách, poté se věnuje řemeslnictvu. Podmínky řemeslníků byly velice zlé a jejich výrobky nemohly konkurovat levnějším výrobkům továrenským. Navíc se nedařilo ani průmyslu, hlavně předním odvětvím, neboť státy začaly zavádět cla na podporu vlastních továren. Naopak pro potřebu Prahy a Čech se začal rozvíjet elektrotechnický a strojírenský průmysl. Druhá část kapitoly je sepsána Eleonorou Mendlovou z nezpracovaného materiálu autora. Zde hovoří o mizení některých řemesel i nápadném úbytku kartounek. Počet živností se zvyšoval již jen na předměstích Prahy. Nakonec je připojen soupis stávek, zejména z let

1904-1914.

Důležitou součástí práce je také množství ilustrací a fotografií, například vyobrazení pražských trhů z 16. a 17. století, starých českých mincí, různých cechovních erbů, hospodářských budov, či z mladšího období fotografie továren a technických staveb. Další část tvoří velmi bohatý seznam literatury, který ale sepsala až Eleonora Mendlová, protože k nedokončené práci Mendlově nebyl přiložen. Následuje soupis důležitých prací Bedřicha Mendla vydaných v letech 1915-1940 (v roce 1940 mohl publikovat už jen pod jménem své ženy) a posmrtně v letech 1946-1947, který zpracoval výše zmiňovaný PhDr. Jan Klepl, CSc.

Závěrem lze říci, že i když je kniha Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských nevelká počtem stránek, obsahuje velké množství informací, často velmi podrobných. Důvodem je, že tato práce byla původně určena pro encyklopedické dílo Československá vlastivěda. Ze stejného důvodu není připojen poznámkový aparát. Mendl byl jedním z průkopníků hospodářských dějin v našich zemích a tomuto problému se věnoval velmi hluboce. Autor určitě myslel i na čtenáře, mnoho věcí je zde pěkně vysvětleno a uvedeno je i mnoho příkladů. Význam díla Bedřicha Mendla spočívá v jeho trvalé hodnotě a aktuálnosti. Žádný ze současných ani budoucích historiků zabývajících se hospodářskými dějinami nemůže přehlédnout jeho dílo.